

Το βλέμμα του ζώου. Οι άνθρωποι, τα ζώα και η φιλοσοφία ενώπιον της σφαγής τους

Θα μιλήσουμε για το βλέμμα του ζώου, ανθρώπινου και μη. Δεν χρειάζεται ασφαλώς να πούμε ότι η λέξη «ζώο» είναι μια ανθρώπινη κατασκευή, η οποία, ενώ θέλει να πει πολλά, δεν λέει απολύτως τίποτα, αφού με την ανθρωποκεντρική μεγαλομανία που μας χαρακτηρίζει επινοήσαμε αυτή την έννοια και στριμώξαμε εκεί όλα τα μη ανθρώπινα πλάσματα, αλλά συχνά, όταν θέλουμε να υποτιμήσουμε και να απαξιώσουμε μια ανθρώπινη ομάδα, τη ρίχνουμε και εκείνη σε αυτό το τσουβάλι (π.χ. για τους ναζί οι εβραίοι ήταν «αρουραίοι», σύμβολα μόλυνσης, ή «ψείρες», σύμβολα παρασιτικής ζωής· οι Ευρωπαίοι άποικοι αποκαλούσαν «πιθήκους» τους αυτόχθονες Αφρικανούς και τους ερυθρόδερμους, τοποθετώντας τους στο μεσοδιάστημα της εξέλιξης μεταξύ των «ζώων» και των ανθρώπων, περισσότερο ζώα παρά άνθρωποι). Δυστυχώς πρόκειται για μία αντίληψη που διαιωνίζεται, ζει και βασιλεύει ακλόνητη και αποδεικνύει ότι ο ορισμός του «ανθρώπου», επομένως και του «ζώου», δεν είναι τόσο βιολογικά, όσο πολιτικά-ιδεολογικά καθορισμένος. Ο πολιτικός ισχυρός καθορίζει και τους όρους της σύγκρισης, τον βαθμό ομοιότητας/ανομοιότητας, και τη σφαίρα της ηθικής θεώρησης.

Σε κάθε περίπτωση, επειδή ούτε τα ζώα, όπως εμείς τα έχουμε στο μυαλό μας και στα κλουβιά (υλικά και συμβολικά) στα οποία τα κλείσαμε, ούτε η έννοια είδος έχει κάποια οντολογική υπόσταση και δεν είναι κάτι περισσότερο από μία χοντροκομμένη βολική γενικευτική κατηγορία, προκειμένου να επιβιώσουμε σε έναν κόσμο που διαφορετικά θα φάνταζε απίστευτα χαοτικός και νιώθουμε ότι θα μας αποδιοργάνωνε με τη ρευστότητά του, έτσι και το βλέμμα του κάθε έμβιου πλάσματος στην ενικότητά του είναι μοναδικό, διαφορετικό από οποιοδήποτε άλλο, ενδοειδικά (παναπεί τόσο σε σχέση με άτομα του ιδίου «είδους») όσο και διαειδικά (δηλαδή σε σχέση με τα άτομα άλλων «ειδών»), κάτι άλλωστε που μας το επιβεβαιώνουν ολοένα περισσότερο οι σχετικές επιστημονικές έρευνες. Τι θέλω να πω σε αδρές γραμμές; Το βλέμμα της ζέβρας είναι διαφορετικό από το βλέμμα του χιμπατζή ή του ποντικού ή του αετού, αλλά και το βλέμμα της κάθε ζέβρας είναι διαφορετικό από εκείνο οποιασδήποτε άλλης ζέβρας: αυτό αποδεικνύεται κυρίως από το γεγονός ότι όσο και αν μοιάζουν μεταξύ τους τα πλάσματα, οι απαντήσεις τους σχεδόν ποτέ δεν είναι πανομοιότυπες ακόμη και μπροστά στο ίδιο ερέθισμα ή πρόβλημα.

Αλλά ας προσπεράσουμε για την ώρα το σημαντικό πρόβλημα ότι ο άνθρωπος έδωσε στις νοητικές κατασκευές του οντολογική υπόσταση, και μπερδέψε τις υποκειμενικές φαντασιώσεις του με την πραγματικότητα και ας πιάσουμε το νήμα από το βλέμμα, του ζώου και του ανθρώπου. Αρχικά υπό το

πρίσμα της αντιδιαστολής και στη συνέχεια στο επίπεδο της συνάντησης, ή της σύγκρουσης, αν θέλετε, και τι μπορεί να συνεπάγεται αυτή η συνάντηση/σύγκρουση. Στις *Ελεγείες του Ντουίνο*, και κυρίως στην «Όγδοη», ο Ράινερ Μαρία Ρίλκε θα αντιπαραβάλει το βλέμμα του ζώου στο βλέμμα του ανθρώπου μπροστά στο «ανοιχτό», παναπεί απέναντι στον κόσμο. Προβαίνοντας σε ένα πραγματικό «αναποδογύρισμα της ιεραρχικής σχέσης μεταξύ του ανθρώπου και του ζώου», αναιρώντας την παραδοσιακή ιεράρχηση των όντων που θέλει τον άνθρωπο στην κορυφή της εξελικτικής κλίμακας/πυραμίδας, ο ποιητής φροντίζει να χαράξει τη γραμμή μεταξύ των ανθρώπινων και των υπόλοιπων όντων, παρέχοντας μόνο στο ζώο τη δυνατότητα να ζει με φυσικότητα, σε μια διαρκή εμμένεια.

Το ζώο, σε αντίθεση με τον άνθρωπο, είναι πρωταγωνιστής και όχι θεατής του κόσμου, κατοικεί διαρκώς και πλήρως εντός του κόσμου· βρίσκεται σε μία αρχέγονη σχέση με τον κόσμο, βιώνοντάς τον στην πλέον ατόφια ολότητά του. Για τον Ρίλκε ο βαθμός συνείδησης του ζώου το εισάγει στον κόσμο δίχως να πρέπει σε κάθε στιγμή να αντιπαρατίθεται στον κόσμο, να τον ερμηνεύει, να τον κατηγοριοποιεί, να τον ταξινομεί, να δημιουργεί ιεραρχίες. Το ζώο είναι εντός του κόσμου· τον βλέπει αδιαμεσολάβητα, τον βιώνει στην καθαρή αμεσότητά του. Για την καθαρή ενατένιση του κόσμου μόνο το ζώο είναι ικανό.

Τουναντίον μεταξύ του εαυτού του και του κόσμου ο άνθρωπος βάζει τη μορφή, τις διαιρέσεις, τις κατηγορίες δηλαδή φίλτρα που μετατρέπονται σε τείχη. Ο άνθρωπος περιορίζεται από τα ίδια τα εννοιολογικά και ερμηνευτικά εργαλεία του σε έναν στενό ορίζοντα και αδυνατεί να διακρίνει ό,τι βρίσκεται έξω από αυτόν τον ορίζοντα: το βλέμμα του είναι θολό, καθώς θέλει διαρκώς να υπολογίζει, να ταξινομεί, να οργανώνει, να εντάσσει τα αντικείμενα σε μια προκαθορισμένη τάξη, δηλαδή να τα φυλακίζει, με αποτέλεσμα ο ίδιος να οδηγείται σε μια αποσπασματική αντίληψη του κόσμου και του εαυτού του, να αντιλαμβάνεται πάντα μέρη και ποτέ την ολότητα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον από τον άνθρωπο έχει αποκλειστεί η δυνατότητα μιας γεμάτης, καθαρής και απόλυτης ζωής. Η ανθρώπινη λογικότητα και η ανθρώπινη συνείδηση παρουσιάζονται ως μέσα ανεπαρκή να προσπελάσουν ό,τι υπάρχει.

Για το ζώο ο κόσμος έχει ιδιότητες/ποιότητες: εντάσεις, χρώματα, μυρωδιές, γεύσεις. Για εμάς έχει ποσότητες: κουτάκια, αριθμούς και σχήματα. Στην καλύτερη, για εμάς περίπτωση, ζούμε σε διαφορετικούς κόσμους.

Ας έρθουμε τώρα σε τρεις παραδειγματικές συναντήσεις/συγκρούσεις βλεμμάτων, του ανθρώπινου και του ζωικού. Η πρώτη είναι από τον χώρο της φιλοσοφίας και αφορά το βλέμμα της γάτας, ή γάτου, του Ζακ Ντεριντά. Στο *L'Animal que donc je suis* (2006) ο Γάλλος φιλόσοφος περιγράφει τη σκηνή αυτής της συνάντησης: βγαίνοντας γυμνός από το μπάνιο, αντιλαμβάνεται ότι τον βλέπει η γάτα του, συνειδητοποιώντας την ύπαρξη του βλέμματος όχι ενός άλλου ανθρώπινου πλάσματος, αλλά ενός «ζώου», μιας ύπαρξης ολότελα διαφορετικής από τον ίδιο την οποία μέχρι πριν λίγο αγνοούσε. Το βιβλίο του Ντεριντά έχει μία ιδιαίτερη σημασία, γιατί μέχρι την εποχή εκείνη η φιλοσοφική παράδοση σπάνια είχε ενδιαφερθεί για το βλέμμα του ζώου, αφού ενδιαφερόταν κυρίως

για το ανθρώπινο βλέμμα ή για το ανθρώπινο πρόσωπο. Με άλλα λόγια είχε απορρίψει ή αδιαφορήσει για το γεγονός ότι και μια γάτα ή κάποιο άλλο ζώο μπορεί να κοιτάξει έναν άνθρωπο και να σχηματίσει μια γνώμη γι' αυτόν. Στο κείμενο του Ντερντά το ζώο παύει να συνιστά αντικείμενο του ανθρώπινου βλέμματος, αλλά έχει υψωθεί στο επίπεδο του υποκειμένου με εγγενή αξία, κτίζοντας έτσι και έναν ορίζοντα «βουβού» διαλόγου. Το ζήτημα εδώ δεν είναι πώς εκείνος συλλαμβάνει και αντιλαμβάνεται τη γάτα του, αλλά στο πώς η γάτα του συλλαμβάνει και αντιλαμβάνεται τον ίδιο. Το βλέμμα της γάτας πυροδοτεί μια διαδικασία προσδιορισμού της ταυτότητας, μια σειρά ερωτημάτων και προβληματισμών άμεσα συνδεδεμένων με το ζωικό βλέμμα που πέφτει πάνω του.

Στον χώρο της λογοτεχνίας έχουμε τις στενές επαφές με μία κατσαρίδα που μας περιγράφει η Κλαρίσε Λισπέκτορ στο *Κατά Α.Γ. πάθη* (2018). Η συνάντηση της Λισπέκτορ με το βλέμμα του ζώου είναι ακόμη πιο συγκλονιστική και συνταρακτική, ακόμη πιο βαθιά ίσως και γιατί πρόκειται για ένα τόσο «αποκρουστικό» ζώο, όσο μια κατσαρίδα. Πρόκειται για έναν συγκλονισμό, για ένα ταρακούνημα, με βαθύτατες φιλοσοφικές, ψυχολογικές, οντολογικές προεκτάσεις, καθώς τίθενται υπό συζήτηση όλες οι παγιωμένες παραδοχές μας. Εδώ η ζωότητα οδηγεί τον ορθό λόγο στα όρια του και τον καλεί να αμφισβητήσει τον ίδιο τον εαυτό του, τις βεβαιότητες που εκείνος δημιούργησε, για να διαπιστώσει κάποια στιγμή ότι στα άτεγκτα ερμηνευτικά του σχήματα δεν φυλάκισε μόνο τον κόσμο, αλλά φυλακίστηκε και ο ίδιος. Η εμπειρία της Κλαρίσε Λισπέκτορ με μια στάθμη ζωής τόσο πρωτογενή συνιστά μία αποκαλυπτική εμπειρία, μία εμπειρία διάλυσης του ανθρώπινου και απογύμνωσης του εγώ, η οποία κείται πέρα από τις λέξεις και τα σχήματα-κελιά του δογματικού λόγου, εμφορείται από κάτι το μυστικιστικό, από κάτι που υπερβαίνει την ανθρώπινη γλώσσα και τον ανθρώπινο λόγο, εξού και τα ανθρώπινα εργαλεία αποδεικνύονται ανίκανα να το περιγράψουν· έχουμε να κάνουμε με μία εμπειρία η οποία φαντάζει κυριολεκτικά ανείπωτη και ακατανόητη. Ο ανθρώπινος λόγος απογυμνώνεται μπροστά σε ανάλογες οριακές εμπειρίες, καθώς αδυνατεί να συλλάβει τη ζωντανή ύλη, την απέραντη σάρκα ενός κόσμου που είναι ένα δίκτυο αισθανόμενων οντοτήτων σε διαρκές γίνεσθαι. Επομένως αυτό το «κάτι», αυτό το «αποκρουστικά ζώωδες», αυτό το «αλλόκοτο», αξιώνει και την πλήρη βαθιά αποδιοργάνωση, τη μεταμόρφωση του κόσμου όπως έως σήμερα τον γνωρίζαμε, έναν νέο τρόπο να υπάρχουμε, ο οποίος ενδεχομένως να μας φοβίσει, καθώς νιώθουμε τα πάντα να γκρεμίζονται γύρω μας. Η Λισπέκτορ στοχάζεται πάνω σε αυτήν τη συνθήκη και μας επιτρέπει να συλλάβουμε με έναν ασυνήθιστο φακό μία ακραία μορφή της σχέσης μας με τον άλλο, με μία ετερότητα τόσο «ξένη» και «εχθρική» όσο εκείνη μιας κατσαρίδας. Μια ανάλογη συνάντηση δεν αποπροσανατολίζει μόνο, αλλά κυρίως αφαιρεί το έδαφος κάτω από τα πόδια μας: συνιστά ένα είδος εκθρονισμού του ανθρωποκεντρισμού, μία ενσαρκωμένη αποδόμηση του εγώ μας. Τι θα αποκομίσουμε από μία ανάλογη αποκαλυπτική συνάντηση; Θα μπορούσαμε να πούμε μία νέα ηθική, την απελευθέρωση από κάθε εξουσία που, επιβάλλοντας κατηγορίες, σχήματα, μορφές και όρια, τεμαχίζει την ατελείωτη σάρκα του κόσμου, προκειμένου να διαιωνίζει την κυριαρχία της στον κόσμο. Και εδώ η ηθική διάσταση αφορά την ατομική μας ευθύνη προς τον άλλον, όσο ξένος και αν είναι αυτός, την απάντησή μας στην ουσιαστική τρωτότητά του, που είναι και δική μας τρωτότητα.

Το τρίτο παράδειγμα συνάντησης με το ζωικό βλέμμα δεν είναι ούτε λογοτεχνικό ούτε φιλοσοφικό ή

θεωρητικό: πρόκειται για βλέμμα αληθινό. Είναι εκείνο της Λάικα, της ημίαιμης σκυλίτσας που τον Νοέμβριο του 1957, οι Σοβιετικοί θα υποχρεώσουν να επιβιβαστεί στον δορυφόρο Σπούτνικ 2, με σκοπό να είναι το πρώτο ζωντανό πλάσμα που θα τεθεί σε τροχιά γύρω από τη Γη. Όπως είναι γνωστό, ο Σπούτνικ έγινε το διαστημικό φέρετρο της Λάικα, αφού λίγο αργότερα κάηκε κατά την επανείσοδό του στην ατμόσφαιρα της Γης. Σε μία από τις τελευταίες φωτογραφίες της η Λάικα, μέσα από εκείνο το πελώριο μηχάνημα όπου την είχαν κλείσει οι επιστήμονες, μας κοιτάζει, με βλέμμα που φαίνεται να ζητάει χάρη, οίκτο. Αλλά το δικό μας βλέμμα ήταν και είναι στραμμένο αλλού.

Αν για κάποια στιγμή φροντίζαμε να συναντηθούν τα βλέμματά μας, ίσως διακρίναμε στα μάτια της όσα ένωσε και περιέγραψε, στην περίφημη επιστολή της προς τη Σόνια Λίμπκνεχτ (τον Δεκέμβριο του 1917, κατά τον Μεγάλο Πόλεμο), για τα βασανισμένα βουβάλια της Ρουμανίας η Ρόζα Λούξεμπουργκ: μία επιστολή γεμάτη ευαισθησία και ενσυναίσθηση απέναντι στα μη ανθρώπινα πλάσματα, στοιχείο σπάνιο σε τόσο στρατευμένα πολιτικά πρόσωπα. Σε εκείνη την επιστολή η Λούξεμπουργκ περιγράφει την κακοποίηση των βούβαλων που είναι υποχρεωμένοι να σέρνουν κάρρα φορτωμένα με τσουβάλια ή παλιά χιτώνια και πουκάμισα από το μέτωπο. Αυτά τα ζώα, που ήταν συνηθισμένα να ζουν ελεύθερα και ανυπότακτα σε πλούσια λιβάδια, είναι τώρα καταδικασμένα να υφίστανται τη βία, την εκμετάλλευση, την πείνα και το ανελέητο βάρβαρο ξυλοκόπημα των ανθρώπων. Η Λούξεμπουργκ, που θα γίνει μάρτυρας μιας φοβερής σκηνής ανθρώπινης βίας σε βάρος ενός τέτοιου ζώου θα γράψει: «Την ώρα της εκφόρτωσης τα ζώα στέκονταν βουβά, απόλυτα εξαντλημένα, εντελώς ακίνητα. Εκείνο που αιμορραγούσε κοιτούσε μακριά μπροστά του και στο μαύρο του πρόσωπο και στα ήρεμα μαύρα μάτια του είχε την έκφραση παιδιού που είχε κλάψει. Ενός παιδιού που έχει τιμωρηθεί άγρια και δεν ξέρει γιατί και ούτε ξέρει πώς να ξεφύγει από αυτό το μαρτύριο της ωμής βίας. Εγώ στεκόμουν εκεί και το ζώο με κοίταξε· δάκρυα έτρεξαν από τα μάτια μου – ήταν τα δικά του δάκρυα. Τα βάσανα ενός πολυαγαπημένου μου αδερφού δεν θα μπορούσαν να με συγκινήσουν πιο βαθιά από όσο η ανικανότητά μου μπροστά σε τόση βουβή οδύνη. Πόσο μακριά ήταν τα πλούσια πράσινα λιβάδια της Ρουμανίας! Πόσο διαφορετικά εκεί έλαμπε ο ήλιος και φυσούσε ο άνεμος· πόσο διαφορετικά ήταν εκεί με το όμορφο τραγούδι των πουλιών και το μελωδικό μουγκανητό των βοδιών! Αντίθετα εδώ: η φρικτή αυτή ξένη πόλη, ο αποπνικτικός στάβλος, το βρομερό σανό ανακατεμένο με σάπιο άχυρο, οι παράξενοι απαίσιοι άνθρωποι και τα χτυπήματα, το αίμα να τρέχει από ανοιχτές πληγές. Φτωχέ μου βούβαλε, φτωχέ αγαπημένε αδερφέ μου, είμαι τόσο ανίσχυρη, τόσο άφωνη όσο εσύ. Είμαι ένα μ' εσένα στον πόνο, στην αδυναμία, στη νοσταλγία».

Το βλέμμα της Λάικα και των βουβαλιών επιστρέφει κάθε φορά που αντιστεκόμαστε στην παράλογη καθημερινή καταδίκη ενός ανυπολόγιστου αριθμού ζώων, όπως –θα πρέπει να– επιστρέφει κάθε φορά που διεκδικούμε ένα μέλλον διαφορετικό από εκείνο που μας επιφυλάσσει η ανθρωποκεντρική υπεροψία. Αλλά και εμείς θα πρέπει να επιστρέφουμε σε εκείνο το βλέμμα κάθε φορά που θέλουμε να ανοίξουμε μία οδό διαφυγής από μία αρπακτική οικονομική και πολιτική πραγματικότητα που δεν θα είναι παγιωμένη στις επιταγές του ανθρωποκεντρισμού. Γιατί εκείνο το βλέμμα μάς νεύει προς μία άλλη πραγματικότητα, προς ένα άλλο μέλλον όπου το πρωτεύον δεν θα είναι απλώς η με κάθε τρόπο επιβίωση του είδους μας πάνω σε έναν πλανήτη κατοικημένο από έμψυχους και «άψυχους» πόρους,

τους οποίους πρέπει μονάχα να εκμεταλλευόμαστε με περισσότερη σύνεση και προνοητικότητα, αλλά όπου αποδεχόμενοι την κοινή θνητότητα των αισθανόμενων όντων θα βλέπουμε τον άλλο ως δυνατότητα λύτρωσης και αναγέννησης.

Έτσι το ίδιο βλέμμα υποχρεώνει τον φιλοσοφικό στοχασμό να πάρει θέση απέναντι στο ζήτημα της δολοφονίας και της κακοποίησης των μη ανθρώπινων πλασμάτων από τα ανθρώπινα, απέναντι στην πραγματικότητα της γενοκτονίας των ζώων. Και για να είμαι ευθύς εξ αρχής ξεκάθαρος: για μένα, η φιλοσοφία ή θα είναι αντιειδιστική ή δεν θα είναι φιλοσοφία, αλλά θεωρητικό παιχνίδι για αργόσχολους και σκέψη άνευ ουσίας. Γιατί η φιλοσοφία δεν μπορεί πλέον να κλείνει τα μάτια ή να αδιαφορεί μπροστά στις πρακτικές δολοφονίας, (άμεσης ή έμμεσης) κακοποίησης και εκμετάλλευσης των ζώων και κυρίως δεν μπορεί να συνεχίσει να αντιμετωπίζει τα ζώα όπως έκανε μέχρι σήμερα: ως αντικείμενα, με άλλα λόγια οφείλει να μεταβάλει τον τρόπο με τον οποίο απαντούσε στο βλέμμα του ζώου προς τον άνθρωπο. Η πραγματικότητα του ζώου είναι μία πραγματικότητα που υποχρεώνει τη φιλοσοφία να επανεξετάσει/ακυρώσει τον ανθρωποκεντρικό πυρήνα της, τον εαυτό της και τους λόγους ύπαρξής της: τόσο λόγω της γενοκτονίας στην οποία εδώ και χιλιετίες υποβάλλουμε τα ζώα όσο και γιατί το ζώο είναι η απόλυτη, συχνά απροσπέλαστη, ετερότητα που υποχρεώνει τη σκέψη να ωθηθεί στα άκρα: ορθός λόγος, κατηγορίες, έννοιες και εδραιωμένες πεποιθήσεις όλα τίθενται υπό αμφισβήτηση μπροστά στο βλέμμα του ζώου.

Σε ένα πιο καθαρά φιλοσοφικό-επιστημονικό επίπεδο, είναι πλέον προφανές ότι η αιχμαλώτιση των ζωικών σωμάτων θεμελιώνεται πάνω σε μηχανισμούς φυσικοποίησης των διαφορών. Τι θέλω να πω; Ο άνθρωπος έχει επινοήσει διάφορα τεχνάσματα ώστε να ταξινομεί την άπειρη ποικιλομορφία των εμψύχων και προπαντός για να παρουσιάζει αυτή την ταξινόμηση ως κάτι που υπάρχει πράγματι εκεί έξω και δεν εξαρτάται από τον ίδιο. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία φυσικοποίησης ιεροποιούμε ορισμένα ανθρώπινα γνωρίσματα και τα σώματα που συμμορφώνονται με αυτά και νομιμοποιούμε την εκμετάλλευση και τον ατιμώρητο διαμελισμό των σωμάτων που είναι άνευ σημασίας και ανάξια πένθους. Τα είδη, τα πλάσματα, φυσικοποιούνται, κανονικοποιούνται, καθώς φυσικοποιείται ο ίδιος κανόνας που τα συγκρότησε, διακρινίζοντας και νομιμοποιώντας την αναπαραγωγή του, τις διακρίσεις και την εξολόθρευση άπειρων ανθρώπινων και μη ανθρώπινων πλασμάτων.

Οδηγούμαστε έτσι στην ανάγκη αποδόμησης και της ίδιας της έννοιας «είδος», πάνω στην οποία λαμβάνουν σάρκα και οστά τα φαντάσματα του θυσιαστικού πλαισίου, και της ειδιστικής ιδεολογίας. Ο ειδισμός είναι μια πολύπλοκη μηχανή που θεσμοποιεί τους μηχανισμούς που καθιστούν εφικτό και φέρνουν σε πέρας τον διαμελισμό των σωμάτων, καταφεύγοντας σε μια ιδεολογία ικανή να δικαιολογήσει αυτόν τον διαμελισμό. Ο θυσιαστικός κανόνας, θεμελιωμένος πάνω σε εκείνη την παραπλανητική έννοια του είδους, παράγει σώματα με σημασία και άξια πένθους, και σώματα άνευ σημασίας και επομένως ανάξια πένθους, για να εδραιώσει στη συνέχεια αυτή την ταξινόμηση ως ένα αναμφισβήτητο φυσικό γεγονός και άρα ως κάτι που εξ ορισμού δεν επιδέχεται κριτική. Η έννοια του είδους περισσότερο διαχωρίζει τον άνθρωπο από το ζώο παρά περιγράφει ομάδες εμψύχων που μοιάζουν μεταξύ τους, δημιουργώντας

έτσι ένα αδιαπέραστο, ανυπέρβλητο φράγμα μεταξύ των όντων.

Από την άποψη αυτή ο ειδισμός δεν είναι μια προκατάληψη, είναι μια ιδεολογία η οποία δημιουργήθηκε και διαδόθηκε, προκειμένου να νομιμοποιηθούν η θανάτωση και η εκμετάλλευση των άλλων ζώων, όπως και οι μηχανισμοί αποκλεισμού αυτών των σωμάτων από τη σφαίρα της ηθικής θεώρησης. Με άλλα λόγια η ιδεολογία του ειδισμού ενεργεί για να συσκοτίσει τις υλικές σχέσεις εξουσίας και κυρίως για να τις κρύψει πίσω από κάποια υποτιθέμενη βιολογική ουδετερότητα και φυσικότητα. Ο ειδισμός προσποιείται ότι ανακαλύπτει στη φύση τις ιεραρχικές ταξινομήσεις που εκ των προτέρων έχει αποφασίσει και εδραιώσει εντός της θυσιαστικής δομής που διαίρεσε τα πλάσματα που έχουν και σώμα, αλλά δεν έχουν μόνο σώμα (έχουν και «πνεύμα», όπως ο άνθρωπος), από εκείνα που είναι μόνο και αποκλειστικά σώματα, και επομένως μπορούμε ατιμώρητα να εκμεταλλευτούμε, να δολοφονήσουμε, να θυσιάσουμε.

Επειδή στη δυτική φιλοσοφική παράδοση ο άνθρωπος γινόταν πάντα αντιληπτός ως διαφορά από το Ζώο, από την άποψη αυτή η αμφισβήτηση της έννοιας του «Ζώου», όπως μέχρι σήμερα γινόταν αντιληπτή, και κατά συνέπεια η αμφισβήτηση της έννοιας του «είδους» σημαίνει την αμφισβήτηση του ίδιου του τρόπου με τον οποίο υπήρχαμε –εμείς τα ανθρώπινα– στον κόσμο μέχρι σήμερα, όπως επίσης και των σχέσεων με τα άλλα «είδη», αλλά και με το δικό μας «είδος». Αν αυτός είναι ο ειδισμός, μια ιδεολογία, μια πολιτική καθυπόταξης και όχι απλώς μια προκατάληψη που μπορούμε να αντιμετωπίσουμε στο επίπεδο της ηθικής, τότε από την πλευρά του ούτε ο αντιειδισμός μπορεί να περιορίζεται στην ηθική διάσταση του ζητήματος: να πιστεύει δηλαδή ότι αρκεί να πείσουμε τους ανθρώπους να αλλάξουν συνήθειες, να μη βλάπτουν τα ζώα, και ο κόσμος θα γίνει «πιο ευτυχισμένος». Ο αντιειδισμός δεν αμφισβητεί μόνο την ιεραρχική ταξινόμηση του «ξένου» που θέλει να επιβάλει ο ανθρωποκεντρικός ιμπεριαλισμός, αλλά και την ίδια την έννοια του «είδους» ως εργαλείου αυτής της ιεραρχοποίησης.

Ο αντιειδισμός, αν θέλει να είναι πολιτικός, και κατά την άποψή μου δεν μπορεί να μην είναι πολιτικός, θα πρέπει να επιδιώξει το ξήλωμα των υλικών και συμβολικών μηχανισμών διαμελισμού των σωμάτων, μη ανθρώπινων, αλλά συχνά και ανθρώπινων, και την αποδόμηση του θυσιαστικού κανόνα, του θυσιαστικού πλαισίου και της ιδεολογίας που έχει επιφορτιστεί με τη δικαιολόγηση αυτής της γενοκτονικής πρακτικής, της καταστροφής και της γενικευμένης εμπορευματοποίησης των «άνευ σημασίας» πλάσμάτων από τα οποία αφαιρέσαμε τη δυνατότητα να απαντήσουν και αποκαλέσαμε με εκείνο τον τόσο βίαιο, καταχρηστικό και παραμορφωτικό ενικό: το Ζώο, που ουκ ολίγες φορές δεν πρόκειται παρά για ζωοποιημένα ανθρώπινα πλάσματα.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να πούμε δυο λόγια για τη σχέση αντιειδισμού και βιγκανισμού, η οποία αν και θα έπρεπε να είναι ξεκάθαρη αυτό δεν συμβαίνει πάντα. Για τον αντιειδισμό, ο βιγκανισμός δεν είναι ο στόχος, είναι ένα βήμα, απαραίτητο, αναντικατάστατο, ασφαλώς εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση, αλλά ποτέ το τέρμα. Μολονότι ο αντιειδισμός προϋποθέτει τον βιγκανισμό ή έστω τη χορτοφαγική διατροφή, δεν συμβαίνει πάντα και το αντίστροφο: δηλαδή βιγκανισμός και αντιειδισμός δεν συμπορεύονται ούτε συνδυάζονται ούτε συμπίπτουν πάντα. Για παράδειγμα, η

βίγκαν δίαιτα για λόγους προσωπικής υγείας ή για το καλό του πλανήτη και του ανθρώπινου είδους είναι μια επιλογή αγκιστρωμένη στην ανθρωποκεντρική οπτική και επομένως μακριά από κάθε αντιειδιστικό πρόταγμα. Υπάρχουν βίγκαν οι οποίοι με μεγάλη ευχαρίστηση θα πετούσαν πρόσφυγες και μετανάστες στη θάλασσα. Υπάρχουν χώρες με πολύ υψηλά ποσοστά βίγκαν ανθρώπων (βλ. Ισραήλ), με στρατούς που σέβονται τις βίγκαν επιλογές των στρατιωτών τους στην ενδυμασία, στην εξάρτυση και στη διατροφή, οι οποίοι ωστόσο δεν έχουν κανένα πρόβλημα να προβαίνουν σε γενοκτονίες και εθνοκαθάρσεις και, μολονότι νοιάζονται ώστε οι αρβύλες τους να μην είναι δερμάτινες, δεν έχουν κανένα ενδοιασμό με εκείνες ακριβώς τις βίγκαν αρβύλες να τσακίζουν κεφάλια και να κλοτσάνε ανθρώπους, από μικρά παιδιά μέχρι ηλικιωμένους. Ούτε πρέπει να μας διαφεύγει ότι η αυξημένη ζήτηση προϊόντων για βίγκαν στις ανεπτυγμένες χώρες έχει επιδεινώσει τις συνθήκες ζωής πολλών κοινοτήτων φτωχότερων περιοχών των οποίων η διατροφή βασιζόταν πρωτίστως σε ανάλογα προϊόντα· πολλά από τα βίγκαν προϊόντα δεν είναι απαλλαγμένα από τη σκληρή εκμετάλλευση της εργασίας ανθρώπινων και μη ανθρώπινων υπάρξεων. Με δυο λόγια, ο αντιειδισμός έχει ασφαλώς ανάγκη από βίγκαν προϊόντα, αλλά οφείλουμε να τονίσουμε ότι δεν έχουμε ανάγκη μόνο από αυτά, ότι ο βιγκανισμός δεν αρκεί, γιατί δεν αποτελεί παρά μόνο μία από τις πλευρές του συνολικού χειραφετικού εγχειρήματος. Το τελικό ζητούμενο είναι ο πολιτικός αντιειδισμός να μετατραπεί σε συλλογική απελευθερωτική δύναμη με εκρηκτική ορμή.

Από την άλλη βέβαια, όσο και αν ο αντιειδισμός πηγαίνει πολύ μακρύτερα από τον βιγκανισμό, δεδομένου ότι ο αντιειδισμός είναι η απόπειρα να γκρεμιστούν τα όρια/τα σύνορα μεταξύ των ειδών, ακόμη και τα είδη, όχι απλώς να μετατοπιστούν ή να διευρυνθεί η σφαίρα της ηθικής θεώρησης, το σημείο συνάντησης μεταξύ των δυο έγκειται στο γεγονός ότι θα έπρεπε να συνιστούν κάτι περισσότερο από απλή διατροφική επιλογή, από ένα ατομικό/ιδιωτικό στιλ ζωής: θα όφειλαν να αποτελούν μία μορφή ζωής, κριτικής στάσης και αντίστασης στους μηχανισμούς της βιοπολιτικής εξουσίας, στην κατηγοριοποίηση και στον ιεραρχικό διαχωρισμό των πλασμάτων. Θα έπρεπε να αποτελούν την κατηγορηματική άρνηση να χρησιμοποιούμε και να ιδιοποιούμαστε τα σώματα των άλλων, και επομένως μια κάθετη απόρριψη κάθε τίτλου ιδιοκτησίας απέναντι στον άλλο, όποια μορφή και αν έχει αυτός. Θα πρέπει να εννοούνται ως μια αδιαπραγμάτευτη πολιτική στάση εκ μέρους εκείνου που προαναγγέλλει, εδώ και τώρα, την απελευθέρωση: δεν τρώμε κρέας, γιατί είμαστε αλληλέγγυοι με όλους τους καταπιεσμένους του κόσμου, ανθρώπους και μη, με όλα τα ευάλωτα, φθαρτά σώματα, προκειμένου να υλοποιήσουμε μια ριζοσπαστική πολιτική σύγκρουσης και αντίστασης στον θεσμοθετημένο διαμελισμό των σωμάτων.

Χωρίς να παραβλέπεται ο υπαρκτός κίνδυνος ο βιγκανισμός να υποκαταστήσει τον αντιειδισμό, να τον αποδυναμώσει, να τον λειάνει σε σημείο τέτοιο ώστε να τον μετατρέψει σε μία ακόμη μόδα, πρέπει να επισημάνουμε ότι θέλοντας και μη ο βιγκανισμός είναι κουίρ, σκάνδαλο... αποσταθεροποιητικός, συν-κλονιστικός, γιατί εκφράζει μια κριτική στάση απέναντι στους κοινωνικούς κανόνες που επιβάλλουν την κανονικοποίηση. Και επίσης, θέλοντας και μη, εκφράζει μια φιλοσοφία, κάνει πολιτική: ακόμα και όταν δεν το θέλει, ακόμη και όταν προσπαθεί να το αποφύγει, είναι μια ιδεολογία, ή καλύτερα μια φιλοσοφία: γιατί θέτει υπό αμφισβήτηση όχι μόνο τη διατροφή,

αλλά και θεμελιωμένους τρόπους ύπαρξης, απειλώντας ταυτόχρονα κοινωνικούς κανόνες που θέλουν να ορίσουν την ύπαρξή μας: ας σκεφτούμε την ταύτιση της κρεοφαγίας με την αρρενωπότητα: ο άνδρας που δηλώνει βίγκαν, όταν δεν καταδικάζεται ως θηλυπρεπής, κινδυνεύει να χαρακτηριστεί ως έκφυλος και διεστραμμένος. Ο βιγκανισμός είναι μια ριζοσπαστική αμφισβήτηση πολλαπλών πτυχών και αντιλήψεων της παράδοσης. Είναι από την άποψη αυτή που θα μπορούσαμε να πούμε ότι και ο βιγκανισμός είναι εγγενώς πολιτικός, με την έννοια ότι απευθύνεται στην πόλη: σκοπός του είναι, ή έστω θα έπρεπε να είναι, το γκρέμισμα των παγιωμένων κατηγοριών, των ιδεολογικών και υλικών δομών, που στη σημερινή κοινωνία νομιμοποιούν την εκμετάλλευση πλασμάτων, τον διαμελισμό των σωμάτων, τη φυσικοποίηση των διαχωρισμών και των πρακτικών που διαιωνίζουν μια κοινωνική δομή θεμελιωμένη στο αίμα και στον ιδρώτα των καταπιεσμένων. Είναι ενδεικτικό ότι ο Μαξ Χορκχάιμερ, χρησιμοποιώντας τη μεταφορά του ουρανοξύστη, προκειμένου να δείξει τη διαστρωμάτωση της σημερινής κοινωνίας, με τους υψηλότερους προνομιούχους ορόφους, αφού περιγράψει σε φθίνουσα σειρά τα κοινωνικά στρώματα που ζουν στους διάφορους ορόφους, θα καταλήξει στο υπόγειο του ουρανοξύστη, όπου μας παρουσιάζεται «ο απερίγραπτος και πέρα από κάθε φαντασία πόνος των ζώων, η κόλαση των ζώων στην ανθρώπινη κοινωνία, ο ιδρώτας, το αίμα, η απελπισία των ζώων». Για να κλείσει με τα εξής λόγια: «Αυτό το οικοδόμημα, του οποίου το υπόγειο είναι ένα σφαγείο και η στέγη ένας καθεδρικός ναός, από τα παράθυρα των ψηλότερων πατωμάτων προσφέρει αναμφίβολα μια ωραία θέα του έναστρου ουρανού».

Και τώρα, ολοκληρώνοντας, θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε τη διφορούμενη κτητική αντωνυμία του τίτλου της παρουσίασης, γιατί εκείνο το «τους», «της σφαγής τους» δεν αφορά μόνο τα μη ανθρώπινα πλάσματα αλλά και τα ανθρώπινα. Θα θέλαμε να σταθούμε ακριβώς σε ένα άλλο βλέμμα, περισσότερο οικείο μας, ωστόσο εξίσου ζωικό με τα άλλα: στο βλέμμα του ανθρώπινου ζώου, και για να γίνουμε ακόμη πιο συγκεκριμένοι στο βλέμμα εκείνου του παιδιού που παίρνει την ανθρωπιστική βοήθεια από τα χέρια του Αμερικανού στρατιωτικού, του φυλάει το χέρι για να πέσει μετά από λίγο νεκρό από τα πυρά του Ισραηλινού στρατιώτη. Ποιο είναι το καθήκον του αντιειδισμού απέναντι σε εκείνο το βλέμμα, των χιλιάδων αμάχων της γενοκτονίας της Γάζας; Εμείς ως χορτοφάγοι ή βίγκαν, ως αντιειδιστές τι θέση οφείλουμε να πάρουμε αυτήν τη φορά απέναντι στο σφαγείο της Γάζας; δεν είμαστε υποχρεωμένοι να πάρουμε θέση; Γιατί τα όσα είπα προηγουμένως ισχύουν και στην περίπτωση αυτού του βλέμματος, που λιμοκτονεί, σφαγιάζεται, κακοποιείται εξαιτίας μιας σχεδιασμένης γενοκτονικής πολιτικής. Και απέναντι σε αυτό το βλέμμα ο αντιειδισμός, όπως και ο βιγκανισμός, οφείλουν να έχουν μια ξεκάθαρη θέση. Ας μη βιαστεί να πει ή να σκεπτεί κανείς ότι ο παραλληλισμός είναι ανεπιτυχής, η προσπάθεια κάποιας σύγκρισης μεταξύ της σφαγής ανθρώπινων και μη ανθρώπινων είναι άστοχη, γιατί κορυφαίοι Ισραηλινοί πολιτικοί φρόντιζαν ανέκαθεν να μας απαλλάσσουν από κάθε ενδεχόμενη ασάφεια και αμφιβολία γύρω από τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τους Παλαιστίνιους, χρησιμοποιώντας μάλιστα ένα λεξιλόγιο ανάλογο εκείνου των ναζί για τους εβραίους που στέλνονταν στα κρεματόρια. Είναι πρόσφατη η δήλωση του υπουργού Άμυνας Γιοάβ Γκάλαντ ο οποίος δεν δίστασε να πει ότι «στη Γάζα πολεμάμε ανθρώπινα ζώα/κτήνη και ενεργούμε αναλόγως». Άρα και το βλέμμα αυτού του ζώου, του ανθρώπινου, θα πρέπει να μας ενδιαφέρει, να

μας (αφ)ορά όπως εκείνο της γάτας του Ντεριντά.

Τι είναι αυτό που συνδέει όλα τα ζώα στα οποία αναφερθήκαμε, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου; Ποιο είναι το κοινό στοιχείο όλων αυτών των βλεμμάτων; Η περατότητα και η τρωτότητα των σωμάτων τους, το γεγονός ότι όλα είναι άξια πένθους. Ο ζωγράφος Φράνσις Μπέικον είχε δηλώσει σε μία συνέντευξή του: «Όταν μπαίνω σε ένα κρεοπωλείο, πάντα εκπλήσσομαι που δεν είμαι εγώ εκεί κρεμασμένος, στη θέση του ζώου», υπονοώντας με τον τρόπο αυτόν ότι ο καθένας μας θα μπορούσε να πέσει στα γρανάζια της μηχανής διαμελισμού. Και ο Ζιλ Ντελέζ θα τονίσει «Ο άνθρωπος που υποφέρει είναι ένα ζώο, το ζώο που υποφέρει είναι ένας άνθρωπος». Από την άποψη αυτή η ευθύνη απέναντι στα θύματα του ανθρωποκεντρικού ιμπεριαλισμού είναι ταυτόχρονα και διεκδίκηση του πένθους για τα ζώα που εξοντώνουμε. Και το πένθος για τα σώματα με σημασία είναι μια πολιτική πράξη, από τη στιγμή που το πένθος καθίσταται δημόσιο, απευθύνεται στο σώμα της πόλεως, δημιουργεί νέες σχέσεις και νέους δεσμούς και επιτρέπει τη δημιουργία νέων κοινοτήτων: το πένθος για τα δισεκατομμύρια πλασμάτων που δολοφονούνται κάθε χρόνο, από τη μια, αναγνωρίζει δεσμούς με ένα πλήθος πλασμάτων άγνωστων και παραμελημένων, τα οποία αρνούμαστε να αναγνωρίσουμε ως υπάρξεις, και, από την άλλη, κινείται προς μια ανέκδοτη, πρωτόγνωρη όσο και σκανδαλώδη αντίληψη του λαού/ της κοινότητας.

Θα μπορούσαμε έτσι να κλείσουμε με μια διεύρυνση της έγνοιας του Τέοντορ Αντόρνο: Να φροντίσουμε να μην επαναληφθεί το Άουσβιτς, κάθε Άουσβιτς, όποια μορφή και αν έχει, ό,τι και όποια σώματα και αν καταδικάζονται εκεί. Η φιλοσοφία έχει επομένως χρέος να στοχαστεί πώς θα μπορέσει να σταματήσει κάθε γενοκτονία, μη ανθρώπινων αλλά και ανθρώπινων υπάρξεων.

Το κείμενο αποτέλεσε την ομιλία με τον ίδιο τίτλο στο Vegan Life Festival Athens (4 Οκτωβρίου 2025).